

L'ISIC-IVITRA I EL METACORPUS CIMTAC. NOVES APORTACIONS A LA LINGÜÍSTICA DE CORPUS

Vicent MARTINES
Universitat d'Alacant

Elena SÁNCHEZ
Universitat d'Alacant

L'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA (ISIC-IVITRA) és una institució de recerca internacional i interdisciplinària (estudis lingüístics i literaris, històrics i culturals, educació i Tecnologies de la Informació i la Comunicació aplicades a aqueixes ciències i disciplines) que aplega ara com ara 167 investigadors de 30 universitats de 19 països (Europa, Amèrica, Nord Àfrica i Àsia) (RISCAT).¹ Entre els convenis amb institucions de referència en les diverses especialitats i àmbits de coneixement de què treballen els nostres investigadors, com a fermaça de l'opció estratègica per l'establiment durador de relacions en matèria d'I+D+i, cal remarcar els que té establerts l'ISIC-IVITRA amb: l'Institut d'Estudis Catalans (SF) (2004-), l'Instituto Cervantes-Centro Virtual Cervantes (2004-), l'École National des Chartes (2007-), l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (2006-), l'Anglo-Catalan Society (2004-), la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (2008-), l'IMAB de Gandia (2009-), la Institució Alfons el Magnànim (2009), l'Associazione Italiana di Studi Catalani (2012-), la Deutsch-katalanische Verband (2012-); i, les universitats, a més de la d'Alacant —coordinadora i base de l'ISIC-IVITRA—, de València, Jaume I, Rovira i Virgili, Lleida, Barcelona, Autònoma de Barcelona, Girona, les Illes Balears, Perpinyà, UNED, Granada, Salamanca, Santiago de Compostella, Oviedo, Sevilla, Cadis, Huelva, el País Basc, Deusto; *Alemanya*: Otto-Friedrich Universität Bamberg; *Brasil*: Universidade Federal Espiritu Santo (Vitória); *Croàcia*: Zadar; *Egipte*: Minia i El Caire; *Estats Units*: University of California at Santa Barbara; *Filipines*: Manila; *França*: Aix de Provença, École Normale Supérieure Lyon, Université de la Sorbonne; *Grècia*: Atenes; *Hongria*: Eötvös Loránd de Budapest; *Istambul*: Fatih; *Itàlia*: universitats de Pavia, Verona, Udine, Brescia, Venècia, Mòdena, Ferrara, Bolonya, Florència, Perusa (Perugia), Roma La Sapienza, Roma Tre, Federico II de Nàpols, Suor Orsola Benincasa, Bari, Messina; *Japó*: Kyoto;

1. Vegeu: <http://www.ivitra.ua.es>

Mèxic: UNAM; *Polònia*: Jaguellònica de Cracòvia; *Romania*: Bucarest; *Suïssa*: Universitat Basel, Universitat de Genèva; *Tunis*: Universitat de Tunis.

La tasca de recerca interdisciplinària i internacional de l'ISIC-IVITRA està estructurada en diverses «divisions» que atenyen els estudis literaris, lingüístics, traductològics i historicoculturals, amb especial referència a l'àmbit romànic, encara que atenent també l'àmbit general de la conca mediterrània i Europa, i amb dedicació també quant a les aplicacions de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC) i educatives.

En l'estratègia investigadora de l'ISIC-IVITRA, és fonamental, entre altres, l'atenció a la lingüística diacrònica i a la lingüística de corpus,² a més a més de la traducció i anàlisi de clàssics de la Corona d'Aragó i romànics.³ Ens interessa especialment la lingüística de cor-

2. Directament vinculats a aquest àmbit de recerca, al si de l'ISIC-IVITRA, s'han desenvolupat i es desenvolupen els projectes següents:

—«Estudi, edició, traducció i digitalització de corpus documentals i literaris referits a la història de la Corona d'Aragó medieval. Aplicacions TIC i educatives». Projecte finançat per la Conselleria d'Educació de la Generalitat Valenciana (Ref. Prometeo-2009-042, 2009-2013 («Programa Prometeu per a grups de recerca en I+D d'excel·lència»). D'aquest projecte, ha emanat el reconeixement, en convocatòria pública competitiva d'excel·lència, de l'IVITRA (de la seua activitat des de la fundació, 2001) com a Institut Superior d'Investigació Cooperativa (GV Ref. ISIC/2012/022), amb la concessió d'un programa de doctorat internacional: «*Intercultural and Historical Transmissions in Medieval Mediterranean Europe*» (<http://www.ivitra.ua.es/doctorado/doctorado.htm>).

—Grup d'investigació «Traducció de clàssics valencians a llengües europees modernes: estudis literaris, lingüístics i traductològics comparats» (VIGROB-125 [2003-]).

—«Clàssics valencians multilingües: Estudi de les traduccions d'Ausiàs March (alemany, espanyol, francès, anglès i italià —segles XVI-XXI—) per a contribuir al coneixement de l'original» (Ref. GV05/180).

—«Biblioteca Digital Multilingüe de la Mediterrània — IVITRA / *Plurilingual Digital Library of the Mediterranean Neighbourhood — IVITRA*». Projecte finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación (Ref. FFI2010-09064-E). Projecte al si del Programa estratègic de l'ONU de l'«Aliança de Civilitzacions». Amb portals de recerca específics sobre clàssics de la Corona d'Aragó.

—«Gramàtica del catalán antiguo». Projecte finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación (Ref. FFI2009-13065, 2009-2012).

- «Corpora textuals i investigació lingüística, traductològica i literària», finançat per la Universitat d'Alacant (INV09-24).

—«Constitució d'un Corpus Textual per a una Gramàtica del Català Antic». Projecte finançat en convocatòria de pública concurrència per l'Institut d'Estudis Catalans (IVITRA-IEC/PT2008-S0406-MARTINES01, 2008-2010).

—«Constitució d'un Corpus Textual per a una Gramàtica del Català Modern». Projecte finançat en convocatòria de pública concurrència per l'Institut d'Estudis Catalans (PT2012-S04-MARTINES).

—«Gramàtica del catalán moderno (1601-1833)». Projecte finançat pel Ministerio de Ciencia e Innovación (Ref. FFI2012-37103, 2012-2015).

3. Remarquem que la «-TRA» de l'acrònim d'«ISIC-IVITRA» remet, precisament a «traducció». Traslladar els clàssics de la Corona d'Aragó i els contemporanis en català a altres llengües és una tasca essencial —estratègica!— a fi de facilitar el coneixement del nostre cànnon literari —tant de bo que fos *urbi et orbe*— i que passen a formar part del cànnon cultural occidental. A més, es tracta de fer que el *Metacorpus* que és el CIMTAC contribuïssa a més coses que la *simple* constitució de *corpora* més i menys amples, representatius i potents. Es tracta, el nostre, d'un Metacorpus, viu, actiu, que permet fer traduccions amb les millors edicions dels textos base i, alhora, amb les traduccions que en resulten, adquireix una molt saludable i útil qualitat multilingüe —de fet, la *M* de CIMTAC. Per això, ens permetem remarcar, entre les traduc-

pus quant a la constitució mateixa de corpus textuais (i discursius) com a matèria primera dels estudis interdisciplinars que es desenvolupen dins l'ISIC-IVITRA i la generació d'eines informàtiques que en permeten l'aprofitament per a estudis lingüístics, literaris, traductològics i historicoculturals, i per a la millora de l'ensenyament de la llengua. Disposar de corpus (textuals i discursius), representatius, equilibrats, coherents i, alhora, tan complets com pugui ser possible ens permet no fer camins (massa) dubtosos en la mar, plena d'aguait i passos estrets de la recerca filològica —siga'ns permès manllevar la metàfora a Ausiàs March.

Per això i atès que, en altres llocs, ja hem exposat les tasques de les diverses divisions de recerca de l'ISIC-IVITRA (RISCAT, en premsa; Fuster, 2010; Sánchez, 2010), ara ens permetem fer un report succint sobre el *MetaCorpus* Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis (CIMTAC) que hem generat i que creiem que pot ser d'utilitat per als investigadors en general.

1. IMPORTÀNCIA DE LA LINGÜÍSTICA DE CORPUS PER A LA RECERCA DE LA LLENGUA I LA LITERATURA

En l'Evangeli segons sant Joan (Jo. 1,14),⁴ se'ns diu «¹⁴ I la Paraula es va fer home i visqué entre nosaltres»; encara que la nota corresponent —la 2487 de l'edició consultada— ens indica que la traducció literal seria: «14. Lit: *La Paraula es va fer carn i posà entre nosaltres el seu tabernacle.*»

Ens interessa la imatge de la paraula que pren cos, segons la Bíblia, literalment, és a dir, prenent «corpus». Mot, paraula, «verb» esdevinguda «corpus». En lingüística de corpus només pretenem, tal com s'entén en general el concepte de «corpus», recopilar textos, o fragments de textos, en format electrònic seleccionats seguint uns criteris externs per a

cions fetes al si de l'ISIC-IVITRA en el darrer trienni, les traduccions a l'anglès, publicades en la *Series IVITRA Research in Linguistics and Literature* de la prestigiosa editorial John Benjamins (<http://benjamins.com/#catalog/books/ivitra/main>), de *Curial e Güelfa*, feta per Max Wheeler (2011), sobre l'edició filològica de l'original establerta, també en l'ISIC-IVITRA, per Antoni Ferrando (2007); i de *Lo Somni/The Dream* i del *Llibre de Fortuna e Prudència/Book of Fortune and Prudence/Libro de Fortuna y Prudencia* de Bernat Metge, fetes, la primera (edició bilingüe català-anglès), per Antonio Cortijo (University of California at Santa Barbara) i Elisabeth Lagresa (Harvard University), sobre l'edició de l'original establerta per Júlia Butinyà (Butinyà (ed.) 2007) i, la segona (edició trilingüe català-anglès-espanyol), per Antonio Cortijo mateix i Vicent Martines, sobre la base de l'edició de l'original de Miquel Marco (Marco, 2011). Remarquem que les edicions-traduccions políglotes metgianes han estat publicades en l'any del VI Centenari de la mort de Bernat Metge. Per això mateix, i per l'alt impacte internacional que ja tenen aquestes traduccions d'aquestes dues obres emblemàtiques de Metge, remetem a les sengles ressenyes que en fan Elena Sánchez i Ricardo da Costa en els Annexos I i II, respectivament, a aquest article; i com a fermaça que a l'ISIC-IVITRA no ens cau de l'esment l'atenció als clàssics contemporanis, incloem en l'annex III la ressenya que fa Daniel P. Grau de *After the classics. A translation into English of the selected verse of Vicent Andrés Estellés*, també en John Benjamins, que ha estat a cura de Dominic Keown i Tom Owen.

4. Al si de la «Primera part: Manifestació de la llum que il·lumina tot home» (Jo. 1,1 — 12,50)», de l'Evangeli de Sant Joan (Bíblia de Montserrat).

representar, en la mesura del possible, una llengua o varietat com a font de dades per a la recerca lingüística (Sinclair, trad. de Sánchez, 2010). Aquest concepte va estretament lligat a l'estructura i a l'etiquetatge que possibiliten l'explotació d'aquests textos.

Gràcies a les Tecnologies de la Informació i la Comunicació (TIC), s'han obert noves vies per a la creació i gestió de corpus textuais. Aquestes eines faciliten la constitució dels corpus i permeten l'addició d'informació lingüística i estructural als textos plans, la qual posteriorment determinarà les dades que podrem recuperar. Els corpus etiquetats representen una eina fonamental per a l'estudi empíric de la llengua, ja que ens permeten analitzar exhaustivament una mostra de llengua més àmplia i extraure'n conclusions més justificades (Wynne, 2004).

2. ALGUNS EXEMPLES DE CORPUS

Prova i fermança de la importància creixent de la lingüística de corpus en els darrers anys, trobem corpus que representen diverses llengües, així com de diferents varietats. En general, quant als objectius dels corpus desenvolupats, podem veure que atenyen, eminentment, la lexicografia, la sintaxi, la terminologia i la fraseologia. Quant a la tipologia lingüística n'hi ha de monolingües i de multilingües, d'orals i d'escrits, de diacrònics i sincrònics, d'antics i de contemporanis.

Una altra qüestió fonamental quant als corpus és l' anotació que els acompanya i, al capdavant, fa significatiu i veritablement útil el corpus de què es tracta. Aquesta anotació pot ser externa (les dades de l'obra, que permeten fer-ne una selecció avançada) i interna (dades associades a les unitats que constitueixen els textos del corpus: lema i categoria gramatical). No és un aspecte balder, precisament. El nivell d' anotació d'un corpus, determina la complexitat de les cerques que hom puga fer-hi, cosa que al seu torn, determinarà la validesa del corpus per a estudis específics. En qualsevol cas, el corpus ideal permet tant cerques simples com cerques complexes (de sintagmes, locucions, col·locacions, estructures seqüencials, etc.).

En general, els corpus són molt complets i resolen moltes de les necessitats que poden sorgir en encarar estudis lingüístics. En el desenvolupament dels corpus de l'ISIC-IVI-TRA i de les aplicacions informàtiques per gestionar-los, el nostre equip ha intentat donar resposta a necessitats que no estaven satisfetes en altres iniciatives —alguna d'aquestes participades també per l'IVITRA. A tall d'exemple, citarem alguns corpus representatius de les llengües que ens són més properes, tot i que la més representada pel que fa a la lingüística de corpus és encara l'anglès.

Quant al català, hi ha diversos corpus representatius de diferents èpoques. Pel que fa a la llengua actual, podem destacar el Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana (CTILC), desplegat a l'IEC sota la direcció del prof. Joaquim Rafel. Quant a la llengua antiga, trobem el Corpus Informatitzat del Català Antic (CICA), desplegat a la Universitat Autònoma de Barcelona sota la direcció de Joan Torruella (UAB), Manel Pérez-Saldanya (UV) i Josep Martines (UA), i amb la coordinació del corpus de Vicent Marti-

nes (UA) —i participat per IVITRA, amb diversos dels projectes de recerca indicats en la nota 2—. Finalment, trobem un tercer corpus que abraça diverses èpoques del català, que és, de fet, un *MetaCorpus* (Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis [CIMTAC]), desenvolupat al si de l'ISIC-IVITRA. En espanyol, remarcuem el Corpus de Referència del Español Actual (CREA) i el Corpus Diacrónico del Español (CORDE), tots dos desplecats per la Real Academia Española.

En la taula següent, fem una síntesi comparativa de les grans funcionalitats d'aquests corpus indicats:

Corpus informatitzat	Selecció avançada d'obres	Cerques		Lematització	Categorització
		Simplex	Complexes		
CORDE/CREA	X	X	X		
CICA	X	X	X		
CTILC	X	X		X	X
CIMTAC	X	X	X	X	X

3. CIMTAC: CORPUS INFORMATITZAT MULTILINGÜE DE TEXTOS ANTICS I CONTEMPORANIS. LES CLAUS D'UN METACORPUS

El CIMTAC és, de fet, un corpus constituït de diversos corpus, és a dir, un *MetaCorpus*, que conté:

—*Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic* (CIGCA). (Josep Martines (ed.) 2012; Ferrando (ed.) 2012; Ferrando (ed.) 2007; Martines / Pérez Saldanya (ed.) 2005).

—*Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern* (CIGCatMod). (Josep Martines (ed.) 2013; Escartí (ed.) 2013).

—*Corpus Informatitzat Complementari del Català contemporani* (CICCatCo): referit a obres traduïdes i publicades per editorials valencianes en els anys noranta i el que va del segle XXI. Aquest corpus té la vocació de poder ser complementari del CTILC.

—*Corpus Informatitzat Multilingüe del Català* (CIMulCat): referit a les traduccions de clàssics de la Corona d'Aragó i contemporanis, bé fetes abans de la constitució de l'ISIC-IVITRA, bé fetes en aquesta matriu, i complementari dels CIGCA, CIGCatMod i CICCatCO.

—*Corpus Documentale Latinus Valencie* (CODOLVA).⁵

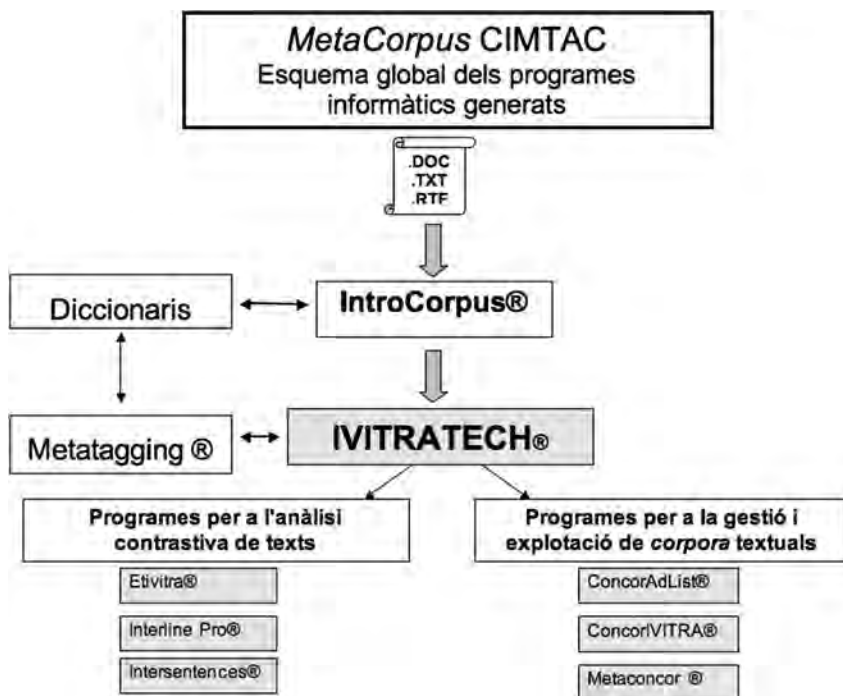
5. Vegeu: <http://rua.ua.es/dspace/handle/10045/2372> [consulta: 10/03/2013] i <http://www.ivitra.ua.es/VIcongresolatinmedievalhispanico/index.html> [consulta: 10/03/2013].

4. EINES DE CREACIÓ I GESTIÓ DE CORPUS

El *MetaCorpus* CIMTAC ha estat creat mitjançant unes aplicacions informàtiques desenvolupades dins l'ISIC-IVITRA. Es tracta d'un conjunt d'eines informàtiques per a la creació i gestió de corpus textuais que permeten el processament integral de textos (Fuster, 2010; Sánchez López, 2010; Boleda, 2009; Melero, 2010). El fet que tots els corpus que el conformen hagen estat aplegats i tractats amb els mateixos instruments té com a conseqüència que presenten unes característiques i una interfície comunes, cosa que possibilita la noció de *MetaCorpus*.

Aquestes característiques comunes són, per una banda, l'anotació externa (bàsicament la informació bibliogràfica i formal) i, per l'altra, l'anotació interna, que inclou informació estructural, de lemes —lematització automàtica, amb possibilitat de refinament semiautomàtic— i de categories gramaticals —categorització automàtica, amb possibilitat de refinament semiautomàtic. Aquesta informació interna afegida confereix als corpus una gran versatilitat i potència a l'hora de recuperar la informació (Antolí, 2012).

Les eines que s'utilitzen en la constitució del *MetaCorpus* són les següents:

En l'esquema es presenten tant les eines per a l'anàlisi contrastiva de textos com les eines de gestió i explotació de corpus textuais. Atès que les eines per a l'anàlisi contrasti-

va són molt ben descrites en Fuster (2010), en aquest article aprofundirem en les de gestió i explotació del nostre corpus. Seguint l'esquema, podem distingir les tres fases per què passen els textos. La primera és la introducció dels textos en l'estructura de la base de dades, que es fa mitjançant l'Introcorpus®. La segona és la compleció de l'etiquetatge amb l'ajuda del Metatagging®. La tercera és la de recuperació de la informació amb els programes ConcorAdList®, ConcorIVITRA® i Metaconcor®. Tot seguit, aprofundirem en cadascun d'aquests programes.

—**Introcorpus®**: l'Introcorpus és l'aplicació que aprofita per a incorporar textos al corpus. Aquest programa, no sols introdueix els textos en la base de dades, sinó que també permet assignar l'idioma del text i fragments, la paginació (de la publicació original en paper) i efectua un primer etiquetatge automàtic (lematització i categorització) a partir de l'aplicació inicial dels diccionaris, que després es refina amb el Metatagging.

—**Metatagging®**: és el nostre assistent per a la compleció de diccionaris. Interactua amb el text i ens permet visualitzar la categoria i el lema que tenen assignats cada mot. A partir de l'etiquetatge automàtic inicial, s'utilitza per a dur a terme la revisió i compleció de l'etiquetatge d'un text concret.

—**IVITRA Tech®**: és la *seu*, la base de dades, del *MetaCorpus* Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis.

—**ConcorIVITRA®**: és un dels primers programes desenvolupats al l'IVITRA, que realitza les concordances simples de les obres del nostre interès. Aquest programa pot confeccionar concordances de qualsevol de les obres del corpus i ens permet elegir el format de les concordances i el nombre de caràcters que volem com a context (tant davant com darrere del mot corresponent).

—**ConcorAdList®**: aquest programa és una evolució del ConcorIVITRA® i la seua principal característica és que produeix un llistat de mots i unes concordances i els vincula entre ells.

—**Metaconcor®**: gràcies a la informació lingüística i estructural que conté el corpus, el programa Metaconcor® permet recuperar la informació principalment de dues maneres. En primer lloc, es pot recuperar com a cerques concretes (simples i complexes) a partir de la forma, el lema o, fins i tot, la categoria o de la combinació d'alguns d'aquests paràmetres. A més, la possibilitat de fer servir diversos jòquers amplia més encara la potencialitat de cerques. En segon lloc, podem recuperar la informació en forma de llistats. Podem generar llistats d'una categoria o de la concurrència de dues o tres categories (bigrames i trigrames). Finalment també es pot obtenir el diccionari (sense definicions) d'una obra o conjunt d'obres.

5. A TALL DE CLOENDA

En resum, a l'ISIC-IVITRA hem pres consciència de la importància que té en l'estudi filològic l'ús de corpus lingüístics informatitzats, i és per això que hem desenvolupat una tecnologia que permet:

a) L' anotació semiautomàtica dels textos (amb l' assignació de la categoria i lema de cadascun dels mots del text).

b) La revisió i compleció de la tasca automàtica per part dels investigadors.

c) La recuperació selectiva de la informació mitjançant eines que permeten diferents tipus d' aprofitaments d' acord amb les necessitats, també diverses, dels investigadors.

Aquesta tecnologia ha fet possible constituir uns corpus, fonamentalment de llengua catalana i que integren al CIMTAC, que són especialment adequats per als estudis lingüístics en diacronia, però també sincrònics o de l' estil d' un autor o d' una obra.

A més de les virtualitats que el CIMTAC i els programes informàtics indicats tenen a fi de poder ajudar en la recerca de Filologia i als estudis romànics en general, creiem fermament que el valor afegit que se'n deriva és, precisament, el fet que siga faena cooperativa, internacional, interdisciplinària, multilingüe i multimodal (diversos entorns de treball: real, digital, etc.) feta amb l' esforç i l' aplec de forces de molts, de molts països i de moltes disciplines i especialitats; com diu una bella i emblemàtica cançó de Lluís Llach: «Venim del nord, venim del sud, de terra endins, de mar enllà». En aquest cas, una disciplina relativament jove, la lingüística de corpus, amb el concurs de tecnologies més joves encara, ajuden a fi de bé per conèixer millor la llengua antiga, la qual, al seu torn, ens dóna nodradora per a conèixer millor l' actual.

6. ANNEXOS

ANNEX I

Elena Sánchez

(Universitat d' Alacant)

Bernat Metge. *Lo Somni d' en Bernat Metge. The Dream of Bernat Metge*. Introducció i notes d' ANTONIO CORTIJO OCAÑA. Traducció d' Antonio CORTIJO OCAÑA i Elisabeth LAGRESA. Amsterdam: John Benjamins, 2013. 193 p. ISBN 978 90 272 4010 1; *Series* ISSN 2211-5412.

El present llibre forma part de la col·lecció *IVITRA Research in Linguistics and Literature* de John Benjamins, que acull, entre d' altres, nombroses traduccions dels clàssics de la Corona d' Aragó a l' anglès. Fins ara, en aquesta col·lecció, s' han publicat les traduccions del *Curial e Güelfa* de Max Wheeler i una nova traducció del *Llibre de Fortuna i Prudència* de Metge i s' ha anunciat la publicació d' una antologia de l' obra de Corella.

Aquest volum ens presenta la traducció a l' anglès d' una obra mestra de la literatura medieval, *Lo Somni* de Bernat Metge, considerada pels crítics tot un emblema de l' Humanisme a la península Ibèrica (Butinyà / Cortijo (ed.), 2011 i 2012). La traducció s' ha fet segons l' edició bilingüe (català-espanyol) de *Lo Somni* de Júlia Butinyà (2007), la més acurada duta a terme fins al moment segons el criteri dels traductors. Aquest volum no tan sols ens presenta la traducció a l' anglès, sinó que ho fa de forma acarada amb el text en

català (Butinyà (ed.) 2007), cosa que permet al lector comparar de manera més acurada l'obra original de Metge amb el resultat de la tasca dels traductors. La traducció de Cortijo i Lagresa trasllada l'obra de Metge a un anglès elegant. Malgrat que l'estil i la composició són ben diferents dels gustos literaris actuals, *Lo Somni* és un llibre llegidor. La traducció és molt fidel a l'original català i mira de reconstruir el seu sabor, per a la qual cosa a vegades recorre a fórmules sintàctiques poc comunes en anglès actual. Els autors acompanyen la traducció amb un extens aparat de notes, que serveixen per a il·luminar aspectes traductològics i històrics. Destaquen dos tipus de notes, aquelles que se centren en aspectes lingüístics (i que sovint complementen la traducció més literària i lliure del cos del text amb equivalents etimològicament més propers als mots de l'original) i les que aporten al lector explicacions sobre el context històric o literari del text.

La introducció de Cortijo està orientada especialment a un lector anglès sense coneixements previs sobre Bernat Metge. A més de fornir el lector de les dades bio-bibliogràfiques bàsiques sobre la vida i obra de l'autor, Cortijo se centra en la rellevància de Metge com a humanista. Com afirma al final de la seua introducció:

To conclude, drawing from a variety of sources, Metge is capable of conjuring up the Classical and Christian worlds of letters to make them come to his literary and philosophical aid. Metge dialogues with Valerius Maximus as the two of them embark upon a praise of women; he engages in a reflective dialogue about men's moral fiber with Petrarch's *De remediis, Familiares, Seniles* and *Secretum*; he dreams of the immortality of the soul with Cicero, Casiodorus, Gregory, Augustine or Aquinas; he consoles himself with Boetius; he recites both the Old and New Testaments as he tries to find examples of righteous conduct; finally, he reflects with Lull about Muslim and Jewish conceptualizations of the rewards of Paradise and *de vita beata*. And above all, *Lo Somni* is a dream-allegory in which all these sources, literary and philosophical traditions, are put to good use while trying to determine men's moral essence in the midst of the author's grief and suffering. Prompted by a difficult vital situation, Metge rises in the face adversity and *stands*—as Humanism following Bernard of Chartres and John of Salisbury was fond of saying—*on the shoulders of giants* (Metge - Introducció de Cortijo Ocaña, 2013: 28).

A tall de cloenda, hem de dir que ens trobem davant una edició acarada català-anglès del clàssic de les lletres catalanes *Lo Somni* de Bernat Metge. Aquesta edició inclou una excel·lent traducció a l'anglès acompanyada d'un extens aparat de notes que, juntament amb l'original català, en faciliten la lectura i l'estudi. Que siga una edició bilingüe, permet que el text original mateix siga accessible directament i literal per un públic molt més ample, i, alhora, incorpora l'exegesi més completa i actualitzada de la qüestió, i això són aportacions substancials de primer orde en aquest llibre. A més, aquest llibre té un altre valor afegit: el gran prestigi i l'impacte global de l'editorial John Benjamins, que fa que Metge i la seua obra emblema arriben a un públic internacional molt més ample i, com ens consta, ja està present en moltes de les universitats i centres superiors de casa nostra i internacionals que contribueixen fermament a constituir el cànon cultural occidental, en el qual, els clàssics catalans en general, i Metge, en concret, han de ser inclosos.

ANNEX II

Ricardo da Costa

(Universidade Federal Espírito Santo, Vitória, Brasil; RABLB)

Bernat Metge. *The Book of Fortune and Prudence*. Introduction and notes by Antonio CORTIJO OCAÑA and Vicent MARTINES. Amsterdam: John Benjamins, 2013. 116 p. ISBN 978 90 272 4011 1; *Series* ISSN 2211-5412.

Embora seja considerada uma importante atividade acadêmica, resenhar uma obra não costuma ser um trabalho prazeroso. Isso porque, em muitos casos, circunstâncias institucionais fazem com que certas amarras condicionem o resenhador em sua liberdade de ação crítica. *Não* é este o caso da presente edição da John Benjamins Publishing Company. Sempre muito cuidadosa, dessa vez a editora produziu uma pequena pérola trilingue (catalogo antigo, inglês e espanhol), sob a batuta de Antonio Cortijo Ocaña e Vicent Martines.

A edição de *El Libre de Fortuna e Prudència (O Livro da Fortuna e da Prudência, de 1381)* está dividida em duas partes: 1) uma excelente e sintética *Introdução* (com uma pequena biografia do autor, Bernat Metge [1340/46-1413], um resumo de suas obras —com ênfase para *Lo Somni* [por nós recentemente traduzida pela primeira vez para o português— uma seção denominada “Fontes literárias” e “Considerações finais”, com uma Bibliografia selecionada ao fim e observações sobre as duas traduções, e 2) a *edição trilingue* da obra (à esquerda o texto original e à direita as duas traduções, para o inglês e para o espanhol, acompanhadas por notas de pé de página explicativas com comentários sucintos e objetivos com indicações de fontes primárias e bibliografia.

A base do texto em catalão antigo utilizado pelos autores com base para suas traduções é a estabelecida por M. Marco (Real Academia de Bones Lletres de Barcelona, 2010). Para as traduções, Cortijo optou por fazer uma transcrição prosística, enquanto Martines preferiu fazê-lo, com uma proposta de tradução, seguindo a forma em verso, como o original, o que confere à edição uma interessantíssima, rica e multifacetada forma híbrida que proporciona ao leitor duas perspectivas diferentes, porém complementares, ao elegante texto em catalão de Bernat Metge.

Gostaria de mostrar um breve exemplo da confrontação dessa diversidade linguística:

<p>Jats qu-eu sai molt ocupats d'alcuns affers qui m'na portatz en tal perill d'on cuyt morir, ges per ayçò no vulh jaquir en lo tinter ço qu-a[u]siretz. 5 E si entendre hi volets e notar la mia ventura, conaxerets que pouca cura deu hom haver del temporal; car lo món es descominal, 10 que-lls uns dóna e-ls altres tolh, presant lo savi menys del folh</p>	<p>[v.1] Although I am presently occupied with matters that have put me in such peril that I fear for my life, I do not wish to leave unwritten what you are about to hear. And if you want to pay attention to what befell me, you will learn that men should not pay much heed to material possessions, for the world</p>	<p>Aunque yo esté muy ocupado en algunos asuntos que me han llevado a tal peligro en el que temo morir, no por eso quiero jaquir en el tintero lo que oiréis, y, si entenderlo queréis y notar mi ventura, conoceréis que poco cuidado</p>
--	---	--

<p>presant lo savi menys del folh e l'om scient menys del tepat; e sempre sech la voluntat los dessebimens de Fortuna, 15 qui raysó no seguex alguna, segons que per avant veyretz.</p>	<p>possessions, for the world is extraordinary in that some have plenty and others are deprived, and the wise are praised less than the foolish and the unwise are praised over the knowledgeable; and men's will in always deceived by Fortune, who is scarcely governed by Reason, as you will soon see.</p>	<p>se debe tener de lo temporal; pues el mundo es injusto que a los unos da y a otros quita, apreciando al sabio menos que al loco, y al hombre sabio menos que al obtuso; y siempre sigue la voluntad los desengaños de Fortuna, quien razón no sigue alguna, según que en adelante veréis.</p>
--	--	--

Nesse breve exemplo que ora apresento da edição da John Benjamins Publishing Company, percebemos claramente o esforço de Cortijo em adequar a concisão da língua inglesa às nuances incisivas e diretas do catalão medieval. Para isso, o colega de Santa Bárbara necessitou estender e estilizar um pouco mais o conteúdo de sua tradução em inglês para abarcar o *mundo expressivo e melancólico* que o texto Bernat Metge consegue abranger. Por sua vez, Martines se vale de um exercício linguístico mais próximo, naturalmente, e também mais livre, em que pese o fato de o castelhano não ter a *agudez sintética* do catalão, que diz muito em poucas palavras e expressa uma gama de sentimentos de um modo muito direto e ao mesmo tempo rico. Por sua vez, o espanhol necessita de um “tempo” poético mais barroco e diluído para dizer o mesmo. A *suave liberdade estilística* de Martines (que, por outro lado, mantém a forma original, o que não deixa de causar uma agradável sensação de um *paradoxo positivo*) é um excelente contraponto à *elegante prosa inglesa* de Cortijo.

Assim, complementadas por um conciso aparato crítico nas notas de rodapé (além de um *Index temático* ao fim), ambas as traduções, *juntas*, lado a lado, permitem ao leitor dessa bela edição holandesa/americana sorver de modo mais amplo e diversificado a riqueza desse clássico da Coroa de Aragão, e assim apresentar a uma gama muito mais ampla de público o culto universo do Humanismo quatrocentista catalão. Quase oitocentos anos depois, o mundo continua injusto, Bernat, continua preferindo os desvairados que os sábios, mas são pérolas como seu texto, resgatado pelos raros sábios dos dois continentes, o Novo e o Velho, em uma cuidadosa e bela edição como essa, que nos consola e nos alivia das dores e do sofrimento coetâneo.

Bernat Metge, <i>Libre de Fortuna e Prudència</i> , vv. 1192-1195	
<p>Ez ab aytan, Déus vos agut e us don paradís après mort, car yeu no say pus rich deport.</p>	<p>Entretanto, que Deus vos guarde e vos dê o Paraíso após a morte, pois não conheço mais rico deleite.</p>

ANNEX III
Daniel P. Grau
(Universitat Jaume I)

ANDRÉS ESTELLÉS, Vicent. *After the Classics. A translation of the selected verse of Vicent Andrés Estellés*. Traducció, introducció i notes de Dominic KEOWN i Tom OWEN. Amsterdam; Filadèlfia: John Benjamins Publishing Company, 2013. 260 p. ISBN 978 90 272 4011 8; *Series* ISSN 2211-5412.

M'agrada pensar que una de les funcions dels crítics i dels investigadors de la literatura és acostar els grans escriptors al major nombre possible de lectors, tant en la llengua de l'autor com en qualsevol altra. Si l'escriptor tractat entra en la categoria de clàssic, com en el cas que ens ocupa, aquesta funció del crític i de l'investigador esdevé gairebé una obligació. I ningú no pot dubtar, em sembla, que Vicent Andrés Estellés ha entrat, per mèrits propis, en la categoria dels clàssics contemporanis en llengua catalana.

Aquest és l'objectiu de Dominic Keown i Tom Owen en la magnífica antologia que ens ofereixen. Una antologia que, a més, gràcies a l'estructura amb què se'ns presenta, no sols facilita que el lector anglòfon es pugui acostar a l'obra d'Estellés, sinó que ho faci de la millor de les maneres possibles: introduint els diferents blocs de poemes amb un comentari analític que els connecta amb els antecedents literaris del poeta. A més, els antòlegs no estalvien esforços per a explicar el context històric dels poemes i per a cercar en la literatura anglesa la comparació justa perquè el lector els pugui interpretar amb precisió i fidelitat.

El fil conductor de l'antologia s'exposa des del títol. Els clàssics —els clàssics llatins Horaci, Ovidi, Virgili i Catul, acompanyats d'Ausiàs Marc i Garcilaso de la Vega— són els referents dels cinc capítols en què Keown i Owen estructuren la seva antologia. Hi afegeixen, a més, una extensa introducció general que va més enllà d'exposar les característiques bàsiques de la poesia estellesiana i la situa en el context de la lírica europea. Tot això es fa seguint la tradició textualista que impera en els estudis literaris angloamericans, amb el *sentit històric* de T. S. Eliot i l'*ansietat d'influència* de Harold Bloom planant sobre cada comentari crític.

Hi ha, encara, un altre aspecte relacionat amb la tria de poemes i l'enfocament de l'antologia que cal ressaltar: la contínua referència al franquisme, l'espai temporal en què Estellés escriu els seus millors versos. És, en aquest sentit, una tria de la seva millor poesia cívica, amb els llibres *Horacianes* i *Exili d'Ovidi* com a element central de l'antologia i amb el caràcter extremadament personal, narratiu i autobiogràfic del burjassoter.

Finalment, el darrer encert d'aquesta antologia és, sens dubte, el fonamental: el tractament de la traducció. Aquesta mena d'exercicis editorials fan fallida si la traducció no és l'adequada i, d'exemples, en són plenes les biblioteques universitàries. L'objectiu explícit dels traductors era aspirar a aconseguir el mateix efecte en els lectors en la llengua d'arribada que hem pogut tenir els catalans en la llengua original. Un objectiu formalment senzill, però extremadament difícil, que m'atreveixo a afirmar que Tom Owen i Dominic Keown han assolit de manera excelsa.

El lector anglòfon disposa ara, gràcies a Keown i Owen, d'una obra que el farà gaudir de poemes impactants i profunds, complexos i accessibles alhora, amb l'amor, el sexe,

la fam, la repressió, la por, la mort... com a temes medullars de la poesia estellesiana i de la lírica de tots els temps. Una antologia tan sistemàtica, tan informada, tan penetrant i tan sensible que el lector català avesat a llegir en anglès farà bé de fullejar.

7. BIBLIOGRAFIA

- BÍBLIA DE MONTSERRAT, La: Scriptorium Biblicum et Orientale de Montserrat. <http://scriptoriumbiblicum.wordpress.com/2010/11/30/la-biblia-de-montserrat-en-xarxa/> [consulta: 24/06/2013]
- BOLEDA, G. *et al.* (2009): «Sobre la I Jornada del Processament Computacional del Català». *Llengua i ús*. Vol. 45, p. 23-32.
- BUTINYÀ, Júlia (ed.) (2007): Bernat Metge, *Lo Somni/El Sueño*. Madrid: Atenea.
- BUTINYÀ, Júlia / CORTIJO, Antonio (ed.) (2011): *L'Humanisme a la Corona d'Aragó (en el context hispànic i europeu)*. Potomac; Maryland (EUA): Scripta Humanistica.
- BUTINYÀ, Júlia / CORTIJO, Antonio (ed.) (2012): «Monogràfic: L'Humanisme a la Corona d'Aragó», *eHumanista/IVITRA*, Vol. 3. Santa Barbara; California: University of California at Santa Barbara. Vegeu: <http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista%20IVITRA/index.shtml>
- ESCARTÍ, Vicent-J. (ed.) (2013): «*Monografic Issue: New Approaches to the Literature of the Crown of Aragon in the Early Modern Period (15th-18th c.) / Aproximació a la literatura catalana de l'Edat Moderna*». *eHumanista/IVITRA*. Vol. 3. Santa Barbara; California: University of California at Santa Barbara. Vegeu: <http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista%20IVITRA/index.shtml> [Consulta: 28/06/2013].
- FERRANDO, Antoni (ed.) (2012): *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa. Novella cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana / Linguistic and Cultural Studies on 'Curial e Güelfa', a 15th Century Anonymous Chivalric Romance in Catalan*. 2 Vols. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- FERRANDO, Antoni (ed.) (2007): *Curial e Güelfa*. Toulouse: Anacharchis.
- FUSTER ORTUÑO, Ma Àngels (2010): «L'aplicació de les noves tecnologies a l'edició i traducció de textos: *Curial e Güelfa*». DE BENEDETTO, Nancy / Ines RAVASINI (ed.): *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*. Lecce (Itàlia): Pensa MultiMedia Editrice, p. 245-264.
- MARCO, Miquel (ed.): *El llibre de Fortuna e Prudència*. Barcelona, RABLB.
- MARTINES, Josep (ed.) (2012): «*Monografic Issue: Aspectes de diacronia de la llengua catalana (en el context romànic)*». Vol. 2. Santa Barbara; California: University of California at Santa Barbara. Vegeu: <http://www.ehumanista.ucsb.edu/eHumanista%20IVITRA/index.shtml> [Consulta: 01/02/2013].
- MARTINES, Josep (ed.) (2013, en premsa): «Monogràfic sobre Sintaxi de l'Edat Moderna», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*. Vol. 54. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; PAM.

- MARTINES, Josep / PÉREZ-SALDANYA, Manel (ed.) (2005): «Monogràfic sobre Sintaxi històrica». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*. Vol. 38. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; PAM.
- MARTINES, Vicent (2006): «Acaraments i contrastos literaris. Filologia i traducció per entendre Ausiàs March». *Il Confronto Letterario*. Vol. 46. Pavia: Università di Pavia, p. 235-267.
- MARTINES, Vicent / FUSTER ORTUÑO, Ma Àngels / SÁNCHEZ, Elena (2007): «Filologia, Traducció i Tecnologies de la Informació i la Comunicació al servei del coneixement dels clàssics valencians». *Clàssics Valencians Multilingües*. Alcoi: Editorial Marfil, p. 11-53.
- MARTINES, Vicent / FUSTER ORTUÑO, Ma Àngels / SÁNCHEZ, Elena / ANTOLÍ, Jordi (2013, en premsa): «Els programes d'investigació de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa-IVITRA: Coneixement i transferència plurilingüe de la literatura, la llengua i la cultura de la Corona d'Aragó». *Rivista Italiana di Studi Catalani*. Vol. 3. Torino: Edizione dell'Orso.
- Melero, M. *et al.* (2010) «Language technology challenges of a 'small' language (Catalan)». *Proceedings of the 7th International Conference on Language Resources and Evaluation*. La Valetta, Malta, p. 925-930. Vegeu: http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2010/pdf/628_Paper.pdf [Consulta: 20/04/2013].
- SÁNCHEZ, Elena (2010): «Lingüística de corpus i clàssics literaris: el repte d'etiquetar la llengua antiga». DE BENEDETTO, Nancy / Ines RAVASINI (ed.): *Da Papa Borgia a Borgia Papa. Letteratura, lingua e traduzione a Valencia*. Lecce (Itàlia): Pensa MultiMedia Editrice, p. 265-274.
- SÁNCHEZ, Elena (2013): *Estudi de la llengua d'Ausiàs March a través de les col·locacions. Una aproximació semiautomàtica*. Tübingen: De Gruyter Mouton.
- WYNNE, Martin (ed.) (2005): *Developing Linguistic Corpora: a Guide to Good Practice*. Oxford: Oxbow Books. Vegeu: <http://ahds.ac.uk/creating/guides/linguistic-corpora/index.htm> [consulta: 20/04/2013].